

ความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์กับการแก้ปัญหาความขัดแย้งในชุมชน

ดร.ยศวินต์ ปริบูรณ์ธนา

กรมคุมประพฤติ

กระทรวงยุติธรรม

ปัจจุบัน เราจะพบว่า มีการพูดถึงหลักการและกระบวนการของความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ (Restorative Justice) ในสาขาวิชาชีพอื่นๆ นอกเหนือจากงานยุติธรรมทางอาญา ปัญหาความขัดแย้งหลายอย่าง ได้ประยุกต์แนวคิดของความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ไปใช้เพื่อแก้ไข ปัญหา ไม่ว่าจะเป็นปัญหาของเด็กในโรงเรียน ปัญหาข้อขัดแย้งในชุมชน และปัญหาความขัดแย้งของคนในหน่วยงาน หรือแม้กระทั่งปัญหาในครอบครัวของเราเอง

ความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์จึงมิใช่การทำให้เกิดความยุติธรรมในกระบวนการยุติธรรมเท่านั้น หรือเป็นการแก้ปัญหาอาชญากรรมเพียงอย่างเดียว แต่ความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ เป็นปรัชญาที่สามารถใช้แก้ปัญหาต่างๆ ในสังคมและทำให้เกิดความยุติธรรมทางสังคม (Social Justice) ได้ ซึ่งบทความนี้จะนำเสนอแง่มุมในประเด็นดังกล่าว โดยจะวิเคราะห์ถึงความเป็นไปได้ในการขยายขอบเขตของความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ไปสู่ปัญหาอื่นๆ ในสังคม จากนั้นจะพิจารณาถึงวิธีการที่จะใช้แก้ไขปัญหาความขัดแย้งในชุมชนตามหลักความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

การขยายขอบเขตปรัชญาความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เพื่อแก้ปัญหาสังคม

แม้ว่าความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ เป็นกระบวนการที่ใหม่ที่พัฒนาขึ้นมา เพื่อเปลี่ยนแปลงแนวคิดของงานยุติธรรมในการตอบสนองต่อปัญหาอาชญากรรม แต่ในปัจจุบัน ความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์กำลังเป็นกระแสทางสังคมที่เคลื่อนไหวขยายขอบเขตเกินกรอบการใช้ในระบบกระบวนการยุติธรรมไปแล้ว

นักคิดและนักวิชาการที่สนับสนุนแนวคิดความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ เห็นว่า ความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ไม่ใช่แค่วิธีการในการแก้ไขผู้กระทำผิด หรือการเยียวยาเหยื่ออาชญากรรม แต่เป็นปรัชญาทางสังคม ที่สามารถแก้ปัญหาทางสังคมและทำให้เกิดความยุติธรรมทางสังคม (Social Justice) ได้ ตั้งแต่ระดับปัจเจกบุคคลและครอบครัว ระดับองค์กร เช่น องค์กรในกระบวนการยุติธรรม องค์กรธุรกิจ และโรงเรียน เป็นต้น และระดับสังคม (Hill and Wright, 2006) และกระบวนการตามแนวคิดความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ยังใช้แก้ไขความขัดแย้งที่เกิดขึ้นได้เกือบทุกรูปแบบและทุกระดับ ตัวอย่างเช่น การนำความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้แก้ไข ปัญหาความขัดแย้งของนักเรียนในโรงเรียน การแก้ไขปัญหาความขัดแย้งเพื่อสร้างสันติภาพ

ภายหลังสงคราม เช่นที่บอสเนีย-เฮอร์เซโกวีนา หรือการแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งระหว่างเพื่อนบ้าน
ภายในชุมชนเดียวกัน

กระแสนโยบายขอบเขตของความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ไปสู่การแก้ไขปัญหาคอื่น ๆ ใน
สังคม สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนในการประชุมที่จัดโดย European Forum for Restorative
Justice ครั้งที่ 4 ที่ประเทศสเปน ในปี 2549 ภายใต้หัวข้อ Restorative Justice and Beyond: an
Agenda for Europe ซึ่งเป็นการประชุมเพื่อแลกเปลี่ยนถึงบทบาทของความยุติธรรมเชิง
สมานฉันท์ที่มีต่อการแก้ปัญหาคสังคมในด้านต่างๆ เช่น การสร้างสันติภาพให้แก่เหยื่อสงคราม
ภายหลังสงคราม การไกล่เกลี่ย ข้อพิพาทในชุมชน การแก้ไขปัญหาคอาชญากรรมที่มีความรุนแรง
และการแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งของเด็กและเยาวชนในโรงเรียน

การขยายขอบเขตของความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เกิดขึ้นได้ เพราะแนวคิดหรือปรัชญา
ของความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์นั้น มีลักษณะสากลที่สามารถใช้แก้ปัญหาคสังคมได้ ทั้งนี้ ต้องทำ
ความเข้าใจก่อนว่า ความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ไม่ใช่เป็นแค่วิธีการหรือรูปแบบ แต่เป็นแนวคิด
หรือปรัชญา ที่เน้นการฟื้นฟู (Restoration) ความเสียหายที่เกิดขึ้น โดยให้ผู้มีส่วนได้เสียมีส่วน
ร่วม (Involvement) ในกระบวนการแก้ไขปัญหาคและกระบวนการตัดสินใจ และได้รับการเสริม
อำนาจ (Empowerment) ให้เลือกวิธีการแก้ปัญหาคได้ ซึ่งนักวิชาการหลายท่านมองว่าปรัชญา
ดังกล่าว เป็นมากกว่ากระบวนการทัศน์ใหม่ในการป้องกันหรือแก้ไขปัญหาคอาชญากรรม ในมุมมอง
ของนักวิชาการเหล่านี้ ความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เป็นปรัชญาที่สามารถทำให้เกิดความยุติธรรม
ทางสังคม สามารถสร้างความสัมพันธ์ใหม่และสร้างทุนทางสังคม (Social Capital) ได้ (Hill and
Wright, 2006; Wachtel, 2005)

จากมุมมองนี้ ทำให้เกิดความคิดที่ว่าปรัชญาของความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ สามารถ
ใช้ได้กับปัญหาคอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม โดยทางสถาบัน IIRP ได้เรียกความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์
ที่ใช้กับปัญหาคทางสังคมว่า วิธีการเชิงสมานฉันท์ (Restorative practices) และนิยามว่า เป็น
ศาสตร์ในการฟื้นฟูและพัฒนาทุนทางสังคม การจัดระเบียบสังคม สภาวะทางอารมณ์ และการ
ร่วมมือของสังคม ผ่านทางการเรียนรู้และการตัดสินใจแบบมีส่วนร่วม ซึ่งวิธีการเชิงสมานฉันท์นี้
มีแนวคิดว่าจะเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปในทางที่ดีหรือมีความสุขมากขึ้น เมื่อมีโอกาส
ดำเนินการในเรื่องใดๆ ก็ตาม ร่วมกับผู้มีอำนาจ แทนที่จะถูกสั่งให้ทำหรือถูกทำแทนให้

ความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ จึงเป็นปรัชญาที่ไม่ได้ถูกจำกัดให้อยู่เฉพาะในงานยุติธรรม
ทางอาญา แต่เป็นปรัชญาในการแก้ไขปัญหาคของสังคมด้วย ดังนั้น วิธีการตามแนวคิดความยุติธรรม
เชิงสมานฉันท์ จึงไม่ควรถูกกำหนดให้อยู่ในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง บางท่านอาจมองว่าวิธีการเชิง
สมานฉันท์ คือ การประชุมกลุ่มครอบครัว หรือการไกล่เกลี่ยระหว่างเหยื่อและผู้กระทำผิด หรือการ
ล้อมวง แต่ถ้าเรายอมรับว่าความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ คือ แนวคิดหรือปรัชญาที่นำมาซึ่งความ
ยุติธรรมทั้งในกระบวนการยุติธรรม และสังคม แล้ว เราก็ควรยอมรับด้วยว่า วิธีการเชิงสมานฉันท์

สามารถอยู่ในรูปแบบใดก็ได้ ถ้าวิธีการดังกล่าวสอดคล้องกับปรัชญาความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ทั้งนี้ วิธีการเชิงสมานฉันท์อาจแตกต่างกันขึ้นอยู่กับว่าถูกนำไปใช้ในเรื่องใด เช่น หากนำไปใช้แก้ไขปัญหาคความขัดแย้งในโรงเรียน ก็อาจเป็นรูปแบบการล้อมวง (Circles) หรือการประชุมสมานฉันท์ (Restorative Conferences) หากนำไปใช้แก้ไขภาวะขัดแย้งหลังสงคราม อาจใช้วิธีการสร้างสันติภาพ (Peace-Making) หรือหากนำไปใช้แก้ปัญหาคความขัดแย้งในชุมชน ก็อาจใช้วิธีการไกล่เกลี่ยในชุมชน (Community Mediation)

ความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์กับการแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งในชุมชน

นักวิชาการบางท่าน ยังได้ประยุกต์แนวคิดความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ให้ใช้กับชุมชน โดยเรียกว่า ชุมชนสมานฉันท์ (Restorative Communities) Ted Wachtel ประธานของสถาบัน International Institute for Restorative Practices หรือ IIRP เป็นผู้หนึ่งที่เสนอว่า ชุมชนสมานฉันท์ สามารถเกิดขึ้นได้ โดยคนในชุมชนจะแก้ไขปัญหาค โดยใช้การเผชิญหน้ากับปัญหาค นำปัญหาคมาพูดอย่างตรงไปตรงมา และให้ผู้ที่มีพฤติกรรมไม่เหมาะสมได้พูดถึงสิ่งที่เขาละเมิดต่อผู้อื่น และเสนอวิธีการที่จะแก้ไขที่สิ่งที่ทำผิดไป ชุมชนที่ Wachtel เสนอจะเป็นชุมชนที่คนในชุมชนมานั่งล้อมวง เพื่อหาทางจัดการแก้ไขปัญหาคของชุมชนร่วมกัน ไม่ว่าจะเป็ปัญหาคทางสังคม เช่น ปัญหาคยาเสพติด หรือปัญหาคระดับปัจเจกชน เช่น ความขัดแย้งระหว่างเพื่อนบ้าน

ชุมชนสมานฉันท์ตามแนวคิดของ Wachtel สามารถเกิดขึ้นได้ และในความเป็นจริงวิธีการที่ Wachtel เสนอให้ชุมชนแก้ปัญหาคกันเองนั้น เกิดขึ้นมานานแล้ว และพัฒนาจนเป็การแก้ปัญหาคข้อพิพาททางเลือก (Alternative Dispute Resolution) หรือ ADR ซึ่งเป็นวิธีการที่พัฒนาในเวลาใกล้เคียงกับความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ภายใต้ความเป็นมาที่คล้ายคลึงกัน คือความไม่พอใจต่อระบบกระบวนการยุติธรรมที่ล่าช้า ยากต่อการเข้าถึง และไม่เปิดโอกาสให้ผู้เกี่ยวข้องในปัญหาคได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ

การแก้ปัญหาคข้อพิพาททางเลือกจึงเป็วิธีการหนึ่ง ที่เปิดโอกาสให้ผู้ที่มีความขัดแย้งได้แก้ปัญหาคด้วยวิธีการอื่นนอกจากการใช้ระบบกระบวนการยุติธรรม และให้โอกาสชุมชนมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาคภายในชุมชนเอง ในช่วงแรกของการพัฒนา จึงถูกพัฒนาควบคู่กับการจัดตั้งศูนย์ยุติธรรมชุมชนเพื่อแก้ปัญหาคความขัดแย้งระหว่างเพื่อนบ้าน (Lewis and McCrimmon, 2005)

อย่างไรก็ตาม การแก้ปัญหาคข้อพิพาททางเลือก หรือ ADR ในปัจจุบัน ไม่เพียงใช้เพื่อแก้ปัญหาคในชุมชน แต่ยังใช้โดยหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรม เพื่อลดปริมาณคดีด้วย และมักใช้กับคดีทางแพ่ง ดังนั้น วิธีการของ ADR บางวิธีจึงอาจไม่สอดคล้องกับวิธีการตามแนวคิดความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ที่เน้นการเยียวยาความเสียหายและการให้ผู้มีส่วนได้เสียได้มีส่วนร่วมตัดสินใจแก้ปัญหาค ตัวอย่างเช่น การใช้อนุญาโตตุลาการตัดสิน (Arbitration) ซึ่งเป็นวิธีการหนึ่งของ

ADR ที่ใช้รูปแบบการตัดสินคดีแบบการต่อสู้โต้แย้งระหว่างโจทก์และจำเลย (Adversarial process) โดยมีอนุญาโตตุลาการเป็นผู้ตัดสิน วิธีการนี้อาจเป็นวิธีการเพื่อลดปริมาณคดีสู่ศาล (Diversion) ได้ แต่มิใช่วิธีการตามหลักความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ที่เน้นการฟื้นฟูหรือเยียวยาความเสียหาย (Restoration)

ในขณะเดียวกัน วิธีการอีกรูปแบบที่เป็นที่นิยมยิ่งกว่า คือ การไกล่เกลี่ยแบบมีคนกลาง (Mediation) ซึ่งอาจดำเนินการโดยหน่วยงานในระบบกระบวนการยุติธรรม หรือหน่วยงานเอกชน หรือชุมชน มีรูปแบบและวิธีการที่สอดคล้องกับแนวคิดความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ คือ มีกระบวนการแก้ไขความขัดแย้งโดยใช้การสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้สึก เพื่อให้เกิดความเข้าใจในปัญหา และทำให้ได้ข้อตกลงร่วมกัน (Blad, 2003) เนื้อหาในการสนทนาแลกเปลี่ยนและไกล่เกลี่ยจึงไม่จำกัดอยู่เพียงข้อพิพาททางกฎหมาย แต่คำนึงถึงความต้องการของแต่ละฝ่ายด้วย (Alaska Judicial Council, 1999)

อย่างไรก็ตาม การไกล่เกลี่ยแบบการแก้ปัญหาข้อพิพาททางเลือก ก็มีข้อแตกต่างจากการไกล่เกลี่ยแบบความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ที่เป็นการไกล่เกลี่ยระหว่างเหยื่อและผู้กระทำผิด ความแตกต่างนี้ แสดงให้เห็นชัดเจนในเรื่องของลักษณะของความขัดแย้ง และบทบาทของผู้มีส่วนได้เสีย

ลักษณะความขัดแย้งหรือข้อพิพาทที่ดำเนินการ โดยการไกล่เกลี่ย ในกระบวนการแก้ปัญหาข้อพิพาททางเลือกนั้น มักเป็นข้อพิพาททางแพ่ง หรือข้อพิพาททางอาญาที่ยอมความได้ ที่เป็นความขัดแย้งระดับบุคคล เช่น การทะเลาะวิวาทระหว่างเพื่อนบ้าน การตกลงสินสมรสระหว่างสามีภรรยา การรुकล้ำที่ดิน เป็นต้น หรืออาจเป็นความขัดแย้งระดับชุมชน เช่น การประท้วงการก่อตั้งโรงงานกำจัดขยะ การเรียกร้องค่าจ้าง เป็นต้น ข้อพิพาทเหล่านี้ อาจเกิดจากความสัมพันธ์ที่มีมาก่อน และเกี่ยวข้องกับบุคคลหลายฝ่าย และมีลักษณะของความขัดแย้งทางความสัมพันธ์ มากกว่าการกระทำผิดในคดีอาญา ดังนั้น บทบาทของกลุ่ม จึงต่างจากกลุ่มของการไกล่เกลี่ยแบบความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ที่มีมักเป็นคดีอาญาและที่มีการกำหนดบทบาทของกลุ่มแล้ว ว่าเป็นผู้กระทำผิดและเหยื่ออาชญากรรมแล้ว ในขณะที่การไกล่เกลี่ยแบบการแก้ปัญหาข้อพิพาททางเลือก มองว่าทุกฝ่ายมีส่วนในการทำให้เกิดความขัดแย้ง และไม่มีการตัดสินว่าใครผิดหรือถูก ไม่มีผู้กระทำผิดหรือเหยื่ออย่างชัดเจน

แม้ว่าการไกล่เกลี่ยทั้งสองอย่างจะแตกต่างกันบ้าง แต่ก็มีความแตกต่างทางการปฏิบัติ ซึ่งหลักการและกระบวนการหลักแทบจะไม่ต่างกัน และที่สำคัญ วิธีการไกล่เกลี่ยนั้นมีมาก่อนที่แนวคิดความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์จะพัฒนาเสียอีก จนภายหลังเมื่อนำมาใช้กับการกระทำผิด จึงถูกรวมเป็นส่วนหนึ่งของความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ดังนั้น การไกล่เกลี่ย จึงเป็นวิธีการที่น่าจะสอดคล้องกับปรัชญาความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในการแก้ไขปัญหาในชุมชน

สรุป

สิ่งที่สำคัญยิ่งในการประยุกต์ปรัชญาหรือแนวคิดความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ไปใช้ในสาขาวิชาชีพอื่นๆ หรือใช้กับปัญหาสังคมด้านอื่นๆ คือ การดำรงไว้ซึ่งหลักการของปรัชญานั้น ดังนั้น วิธีการรูปแบบจึงอาจต่างกัน แต่สิ่งที่ต้องเหมือนกัน คือ หลักการสำคัญ ดังที่ Ted Wachtel จาก IIRP ได้สรุปไว้ นั่นคือ คนจะเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปในทางที่ดีหรือมีความสุขมากขึ้น เมื่อมีโอกาสดำเนินการในเรื่องใดๆ ก็ตาม ร่วมกับผู้มีอำนาจ แทนที่จะถูกสั่งให้ทำหรือถูกทำแทนให้ ดังนั้น การนำความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้กับงานยุติธรรมชุมชน จึงต้องระลึกไว้ว่า วิธีการแก้ไขปัญหาในชุมชนแบบวิธีการเชิงสมานฉันท์ จะต้องเปิดโอกาสให้ชุมชนได้ร่วมแก้ปัญหากับผู้มีอำนาจ มิใช่ผู้มีอำนาจทำเพื่อชุมชน หรือสั่งให้ชุมชนทำ

อ้างอิง

- Alaska Judicial Council (1999) *Mediation Alternative Dispute Resolution (ADR); and the Alaska Court System*. www.ajc.state.ak.us/Reports/medguide99.pdf
- Blad, J. (2003) Community mediation, criminal justice and restorative justice: rearranging the institutions of law, In L. Walgrave (ed) *Repositioning Restorative Justice*. Devon, UK: Willan Publishing.
- Hill, J. and Wright, G. (2006) *Widening the Path to Transformation: Restorative Justice and the Case for Social Healing*. Paper from the fourth conference of the European Forum, Spain.
- Lewis, M. and McCrimmon, L. (2005) *The Role of ADR Processes in the Criminal Justice System: a View from Australia*. Paper from ALRAESA Conference, Uganda.
- Wachtel, T. (2005) *The Next Step: Developing Restorative Communities*. Paper from the IIRP's 7th International Conference on Conferencing, Circles and other Restorative Practices, UK